

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Педагогіка»
обов'язкових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема №11. *Форми організації навчання. Тип і структура заняття.*

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол №7 від 30.08.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол №7 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально
- економічних дисциплін
Протокол №7 від 29.08.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології
Протокол №8 від 15.08.2023р.

Розробники: професор кафедри соціології та психології, доктор педагогічних наук, професор Тюріна В.О.

Рецензенти:

- 1.Професор кафедри ЮНЕСКО та соціального захисту Державного біотехнологічного університету (ДБТУ), доктор педагогічних наук, доцент Данченко І.О.
- 2.Завідувач кафедри психології і педагогіки факультету №3 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор педагогічних наук, професор Федоренко О.І.

План лекцій:

1. Форми організації навчання: поняття та характеристика.
2. Урок – основна форма організації навчання.
3. Позаурочні форми організації навчання.

Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Internet Основна

1. Бандурка О.М., Тюріна В.О., Федоренко О.І. Основи психології і педагогіки: Підручник. / О.М. Бандурка, В.О. Тюріна, О.І. Федоренко. – Харків: Вид-во ХНУВС, 2003. – 336 с.
2. Бандурка О.М., Тюріна В.О., Федоренко О.І. Основи педагогічної техніки: Навчальний посібник. – Харків: ТИТУЛ, 2006. – 176 с.
3. Волкова Н.П. Педагогіка: посібник. / Н.П. Волкова - К.: АКАДЕМІЯ, 2003. -576с.
4. Педагогіка / за ред.. А.М. Алексюка. – Київ, 1985. – 320 с.
5. Педагогіка / За ред. М.Д. Ярмаченка. – Київ, 1986. – 296 с.

Допоміжна

6. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2011. 468 с.
7. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / За ред. З. Н. Курлянд, Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін. Київ : Знання, 2007. 495 с.

Текст лекції:

1. Форми організації навчання: поняття та характеристика

***Форми організації навчання** представляють собою зовнішній вираз узгодженої діяльності викладача та учнів, що здійснюється в встановленому порядку й у певному режимі.*

Форми організації навчання мають соціальну зумовленість, регламентують загальну діяльність вчителя та учнів, визначають співвідношення індивідуального та колективного навчання, ступінь активності учнів у пізнавальній діяльності і керівництва нею з боку вчителя.

Педагогічній практиці відомі понад тридцять конкретних форм організації навчання.

Загальноприйнятими формами організації навчальної роботи є колективна - уроки в школі, лекції та семінарські заняття у вузі, екскурсії, факультативні заняття та індивідуальна - самостійна робота, дипломні та курсові проекти, які відрізняються за ступенем самостійної пізнавальної діяльності учнів і за ступенем керівництва навчальною діяльністю з боку викладача.

Вибір форм організації навчання зумовлюється завданнями освіти і виховання, особливостями змісту різних предметів та їх окремих розділів,

конкретним змістом занять, рівнем підготовки і віковими можливостями учнів.

Індивідуальне навчання. Полягає в тому, що учень виконує завдання індивідуально, але за допомогою вчителя (вивчення підручника). Воно є досить ефективним, оскільки враховує особливості розвитку дитини, індивідуалізує контроль за ходом і наслідками навчальної роботи. Проте індивідуальне навчання потребує значних матеріальних витрат, крім того, учень позбавлений можливості співпрацювати з ровесниками. В даний час використовується в формі репетиторства і консультування.

Особистісно-групова форма організації навчання. Згідно з нею вчитель займається з групою дітей (10-15 осіб), навчальна робота має індивідуальний характер, оскільки діти різного віку неоднаково підготовлені. Діти приходять на заняття в різний час. Учитель по черзі опитує кожного учня, пояснює новий матеріал, дає індивідуальні завдання. Подібна організація навчальної роботи існувала раніше, поки навчання не стало масовим.

Беллланкастерская система взаємного навчання. У XVIII ст. ідея Яна-Амоса Коменського про можливість залучення кращих учнів до навчання інших дітей була поширена в Західній Європі. Вона була назва так на честь англійського священика Ендрю Белла і вчителя Джозефа Ланкастера, які синхронно застосували її в Англії та Індії. Суть цієї системи в тому, що при нестачі вчителів, один учитель навчав 200-300 учнів різного віку. До обіду він займався з групою старших учнів, після обіду кращі учні займалися з молодшими, передаючи їм одержані знання. Замість підручників застосовувалися саморобні таблиці. Свого часу цю систему іноді вводили у вітчизняній школі; вона виправдовувала себе там, де не вистачало вчителів, але значного поширення не мала, оскільки не забезпечувала необхідної підготовки дітей. Здебільшого застосовувалася в сільських малокомплектних школах, де вчитель навчав два-три класи одночасно.

Мангеймська форма вибіркового навчання. Виникла в кінці XIX ст. як спроба відмовитися від класно-урочної системи. Вперше була застосована в німецькому місті Мангейм доктором Зіккінгером. Суть її полягає в тому, що учнів, залежно від їх здібностей і успішності, розподіляли по класах на слабких, середніх і сильних. Відбір здійснювався на основі спостережень, результатів психометричних обстежень, характеристик учителів та результатів екзаменів. Вона стала підставою для створення шкіл різного типу в Англії, куди набирають учнів за результатами тестових випробувань після закінчення початкових класів.

Дальтон-план. На початку XX ст. в Англії і деяких інших країнах виникли системи індивідуалізованого навчання, які повинні були готувати активних, ініціативних, енергійних функціонерів. Ця система ґрунтується на забезпеченні кожного учня можливістю навчатися індивідуально, згідно зі своїм темпом. Загального розкладу занять не було, колективна робота проводилась протягом години, в решту часу учні вивчали матеріал

індивідуально, звітуючи про виконання кожної теми перед учителем відповідного предмета.

Через відсутність уроків, навчальні класи перетворювалися на предметні «лабораторії», кожен учень працював самостійно, виконував тижневі, місячні завдання («підряди») відповідно до своїх індивідуальних можливостей, а вчителі консультували і контролювали їх. Елементи цієї системи використовуються в заочному навчанні.

Бригадно-лабораторна форма навчання. У другій половині 20-х років ХХ ст. змінений дальтон-план був використаний в організації бригадно-лабораторної форми навчання, яка об'єднувала колективну роботу бригади (частини класу) з індивідуальною роботою учнів. Розподілені на невеликі групи-бригади (по 5-7 осіб), учні вчилися по спеціальним підручникам («робочим книгам»), виконували спеціально визначені вчителем денні, тижневі, місячні робочі завдання з кожного навчального предмету.

Ця система себе не виправдала, оскільки знижувала роль учителя, не давала міцних знань, породжувала безвідповідальне ставлення до навчання. Але окремі елементи виявилися ефективними: групові завдання при виконанні лабораторних і практичних робіт, самостійне опрацювання підручника, довідкової та допоміжної літератури.

План Трампа. У ХХ ст. виникла форма організації навчання «план Трампа», розрахована на максимальну індивідуалізацію навчального процесу на основі використання технічних засобів, об'єднання індивідуального навчання з колективною роботою учнів. На думку її автора – американського педагога Д. Ллойда Трампа, в процесі навчання потрібно об'єднувати масову, групову та індивідуальну його форми. Для цього 40% навчального часу учні проводять у великих групах (100-150 осіб), де читаються лекції з використанням різних технічних засобів; 20% - в малих групах (10-15 осіб), де обговорюють лекційний матеріал, поглиблено вивчають окремі розділи, відпрацьовують уміння та навички, 40% - працюють індивідуально з використанням додаткової літератури та комп'ютерної техніки.

Комплексний метод навчання. Виник на початку ХХ ст., заснований педагогом швейцарцем Ферьером, бельгійцем Декролі, німцем Шульцем. Його суть полягає в об'єднанні навчального матеріалу в теми-комплекси. Але комплексність порушувала предметність викладання, систематичність вивчення основних наук. У колишньому СРСР «комплекси» вважали альтернативою догмам старої школи, вкладаючи в західні комплексні програми свій зміст, наприклад, комплексні програми «Праця», «Природа», «Суспільство». Але це не давало міцних, систематизованих знань. Тому в 30-х рр. школа і педагогічна наука повернулися до класичної класно-урочної системи.

Класно-урочна система використовується в багатьох країнах (зокрема, в Україні), має багато позитивних особливостей: ґрунтується на закономірностях процесу засвоєння навчального матеріалу, передбачає засвоєння нового матеріалу в невеликих обсягах, планомірно і послідовно. Вона забезпечує єдність системи навчання в масштабі всієї країни, що

полегшує планування і підготовку програм з навчальних предметів, її використання полегшує виховання у школярів почуття колективізму, дає можливість використовувати фронтальні форми роботи з усім класом.

Має вона й серйозні недоліки, оскільки орієнтована в процесі навчання на середнього учня, допускає необхідність залишати школярів на повторний курс, якщо вони не освоїли один або два предмети.

Класно-урочна система має в школах України такі організаційні ознаки:

- навчальний рік у загальноосвітньому навчальному закладі починається 1 вересня і закінчується не пізніше 1 липня наступного року;
- тривалість навчального року зумовлюється виконанням навчальних програм з усіх предметів, але не може бути менше 175 робочих днів у загальноосвітньому навчальному закладі I ступеня (1-4) класи і 190 робочих днів - II-III ступенів (5-12) класи;
- комплектування класів відбувається в межах одного віку та чисельності, що обумовлені Положенням про загальноосвітній навчальний заклад (не більше 30 учнів);
- навчально-виховний процес здійснюється різними формами: урок, лекція, лабораторно-практичне та семінарське заняття, диспут, навчально-виробнича екскурсія;
- відвідуваність уроків школярами є обов'язковою;
- навчальний рік поділяється на чверті, півріччя, семестри, триместри, між якими є канікули різної тривалості.

Тривалість канікул протягом навчального року не може бути менше 30 календарних днів.

Нині серед різноманітних організаційних форм організації навчання, які використовуються в загальноосвітній школі (урок, екскурсія, семінар, практичне заняття, лабораторна робота, практикум, факультатив, домашня самостійна робота, екзамен, залік, консультація, інструктаж), урок є основною формою.

2. Урок - основна форма організації навчання

***Урок** - логічно закінчена, цілісна, обмежена в часі частина освітнього (навчально-виховного) процесу, яку проводять за розкладом під керівництвом учителя і з постійним складом учнів.*

Тривалість уроків у загальноосвітньому навчальному закладі - в 1 класі - 35 хв., В 2 кл. - 40 хв., В 5-12 кл. - 45 хв. Тривалість перерв між уроками визначають з урахуванням потреб в організації активного відпочинку і харчування учнів, але не менше 10 хв., великої перерви (після другого або третього уроку) - 20 хв.

У сучасній дидактиці існують *різні класифікації уроків*, залежно від взятих за основу ознак.

За способами їх проведення виділяють: урок-лекція, кіно-урок, урок-бесіда, урок – практичне заняття, урок-екскурсія, урок самостійної роботи учнів у класі, урок лабораторної роботи,

Залежно від загальної педагогічної мети організації занять: урок вивчення нового матеріалу; удосконалення знань, умінь і звичок; контролю і корекції знань, умінь і звичок.

Залежно від дидактичної мети: спеціалізований урок (переважає одна мета), комбінований (дві або більше рівнозначні мети). Різновидами спеціалізованого уроку є: урок засвоєння нових знань; урок формування і засвоєння умінь і навичок; урок застосування знань, умінь і навичок; урок контролю та корекції знань, умінь і навичок; урок узагальнення і систематизації знань.

Елементи уроку. Зумовлюються завданнями, які вирішуються на уроках певного типу, для успішного досягнення певних дидактичних цілей. Тому ***кожен тип уроку має притаманну тільки йому структуру, що створює набір конкретних елементів.***

1. *Організаційна частина.* До неї відносяться вітання, перевірка підготовленості учнів до уроку, виявлення відсутніх, повідомлення плану роботи. Мета її - мобілізувати дітей до праці, активізувати їх увагу, створити робочу атмосферу на уроці.

2. *Мотивація навчальної діяльності.* Передбачає формування в учнів потреби вивчення конкретного навчального матеріалу. Містить повідомлення теми, мети і завдань уроку. Виникненню мотивів для навчання сприяє чітке усвідомлення його мети - кінцевого, запланованого результату спільної діяльності викладача і учнів.

3. *Перевірка знань учнів.* Означає перевірку письмового домашнього завдання, яку проводять різними методами контролю, залежно від поставленої мети: усна перевірка (опитування), вибіркова письмова перевірка за допомогою карток-завдань.

4. *Стимулювання навчальної діяльності.* Може здійснюватися за допомогою введення додаткової (вторинної) навчальної інформації, після чого буде викладатися основна, а також завдяки створенню викладачем проблемних, імітаційних або ігрових ситуацій.

5. *Актуалізація опорних знань.* Покликана забезпечити узгодження між викладеною вчителем інформацією та сприйняттям, засвоєнням, осмисленням її учнями. Щоб пояснення було зрозумілим, учням необхідно нагадати попередній вивчений матеріал, на базі якого будуть засвоюватися нові знання.

6. *Пояснення нового матеріалу.* Полягає не тільки у викладі, а й в управлінні процесом засвоєння учнями нових знань. Для успішного засвоєння учнями нових знань викладачеві необхідно подбати про їх сприйняття, закріплення і застосування. Бажано щоб під час пояснення нового матеріалу між учнями і вчителем існував зворотний зв'язок для з'ясування незрозумілих моментів.

7. *Діагностика правильності засвоєння учнями знань.* Допомагає викладачеві, учням з'ясувати причину нерозуміння певного елемента змісту, невміння чи помилковості виконання інтелектуальної або практичної дії. Вона може бути здійснена за допомогою серії оперативних короткочасних контрольних робіт (письмових, графічних, практичних), усних фронтальних опитувань. За допомогою комп'ютерної техніки діагностика може бути здійснена особливо оперативно. Результати її відкривають для викладача чітку картину поділу учнів за рівнем засвоєння навчального матеріалу,

8. *Закріплення нового матеріалу.* Здійснюється за допомогою вибіркового фронтального опитування учнів або за допомогою невеликої самостійної роботи. Для цього викладач повинен підібрати питання, завдання, які сприятимуть приєднанню нових знань до системи засвоєних раніше знань, умінь і навичок.

9. *Підведення підсумків уроку.* Передбачає коротке повідомлення про виконання запланованої мети, завдань уроку. Учитель аналізує, що нового дізналися учні на занятті, якими знаннями і вміннями оволоділи, яке значення мають ці знання для наступного заняття з вивчення предмета. У підведенні підсумків уроку відображаються позитивні і негативні аспекти діяльності класу і окремих учнів, оцінюється їхня робота.

10. *Повідомлення домашнього завдання.* Містить пояснення щодо змісту завдання, методики його виконання, передбачається його запис на дошці, а учнями - в щоденник.

Взаємозв'язок типу і структури уроку. Тип уроку визначає особливості його структури (наявність, послідовність і взаємозв'язок елементів). Одні уроки охоплюють усі елементи структури, інші - тільки деякі.

Урок засвоєння нових знань. Засвоєння знань передбачає їх сприйняття, усвідомлення, осмислення внутрішніх зв'язків і залежностей, запам'ятовування, узагальнення і систематизацію.

Успішність засвоєння знань залежать від мети і мотивів. З урахуванням цього урок такого типу містить елементи: перевірка домашнього завдання, актуалізація і корекція опорних знань; повідомлення учням теми, мети і завдання уроку; мотивація навчання; сприйняття і усвідомлення учнями матеріалу, осмислення зв'язків і залежностей між його елементами; узагальнення і систематизація знань; підсумки уроку; повідомлення домашнього завдання.

Урок формування вмінь і навичок. В основу формування структури такого уроку покладено дидактичну систему вправ і завдань, їх послідовність, яка сприяє досягненню освітньої мети. Згідно з логікою процесу засвоєння умінь і навичок урок передбачає: перевірку домашнього завдання, актуалізацію і корекцію опорних знань, умінь і навичок; повідомлення учням теми, мети і завдань уроку і мотивацію навчання; вивчення нового матеріалу (вступні, мотиваційні і пізнавальні вправи); первинне застосування нових знань (пробні вправи); самостійне застосування учнями знань у стандартних ситуаціях (тренувальні вправи за зразком);

творче перенесення знань і навичок в нові ситуації (творчі вправи), підсумки уроку і повідомлення домашніх завдань.

Урок застосування знань, умінь і навичок. Застосування знань полягає в реалізації засвоєного на практиці.

Як спосіб навчання набуті знання, вміння та навички застосовують на уроках різних типів. Комплексне їх застосування, як мета навчання, здійснюють на уроці цього типу, він охоплює перевірку домашнього завдання, актуалізацію і корекцію опорних знань, умінь і навичок; повідомлення теми, мети і завдань уроку і мотивації навчання школярів; осмислення змісту, послідовності застосування способів виконання дій; самостійне виконання учнями завдань під контролем і за допомогою вчителя; звіт учнів про роботу, теоретичне обґрунтування результатів; підсумки уроку; повідомлення домашніх завдань.

Урок узагальнення і систематизації знань. Його завдання полягає в упорядкуванні та систематизації засвоєних знань. Він може мати характер емпіричних узагальнень і виражатися в класифікації процесів, відповідних понять. Урок цього типу передбачає розвиток від часткового до загального. Його структуру складають: повідомлення теми, мети, завдань уроку і мотивації навчання; відтворення і узагальнення понять і засвоєння відповідної системи знань; узагальнення та систематизація основних теоретичних положень науки і відповідних ідей; підсумки уроку і повідомлення домашніх завдань.

Урок перевірки та корекції знань, умінь і навичок. Залежно від мети перевірки, змісту навчального матеріалу, методів і способів контролю (диктанти, твори, розв'язання задач і тому подібне) уроки цього типу мають різну структуру. Передбачають перевірку знань, умінь і навичок різних рівнів - від виявлення знання учнями фактичного матеріалу, формулювання понять для розкриття системи знань, до творчого застосування їх у нестандартних ситуаціях. Такий підхід до структури уроку передбачає: повідомлення теми, мети і завдань уроку, мотивацію навчання; перевірку знання учнями фактичного матеріалу і основних понять; перевірку глибини осмислення учнями знань і ступеня їх узагальнення; застосування учнями знань в стандартних і змінених умовах; перевірку, аналіз та оцінку виконаних робіт; підсумки уроку і повідомлення домашніх завдань.

Комбінований урок. Має дві або декілька рівнозначних освітніх цілей, тому його структура змінюється в залежності від того, які типи уроків і їх структурні елементи об'єднують. Наприклад, структура комбінованого уроку-перевірки раніше засвоєного і уроку-засвоєння нових знань охоплює: повідомлення теми, мети і завдань уроку, мотивацію навчання; перевірку, оцінку і корекцію раніше засвоєних знань; відтворення і корекцію опорних знань; сприйняття, осмислення, узагальнення і систематизацію учнями нових знань; підсумки уроку і повідомлення домашніх завдань.

Форми роботи на уроці

Основними формами роботи на уроці є індивідуальна, фронтально-колективна, групова.

Індивідуальна робота. Передбачає самостійне виконання учнем навчального завдання на рівні навчальних можливостей (темпу роботи, рівня підготовки).

Фронтально-колективна робота. Передбачає постановку перед класом проблемних питань або пізнавальних завдань, у вирішенні яких беруть участь усі учні: вони пропонують варіанти вирішення, перевіряють, обґрунтовують, розвивають найбільш вдалі, відкидають неправильні. Учитель при цьому керує колективним пошуком рішень, спрямовує пізнавальну активність учнів.

Групова робота. Складається в загальних зусиллях учнів щодо вирішення поставлених учителем завдань. Вони здійснюють планування, обговорення і вибір способів вирішення навчально-пізнавальних завдань, взаємний контроль і взаємне оцінювання.

Дисципліна на уроці

Дисципліна - свідоме дотримання учнями правил і норм поведінки, чітке і організоване виконання ними своїх обов'язків, підпорядкування громадським інтересам.

Вона зумовлена як вимогами суспільної дисципліни, так і особливостями внутрішньошкільного життя. Служить вихованню необхідних моральних якостей молодій людині, їй притаманне визнання авторитету вчителя, батьків, свідоме дотримання правил і норм шкільного життя, належна самоорганізація і самоконтроль, повага один до одного. Дисципліна учня формується, перш за все, за умови чіткої організації режиму його життя і праці, узгодженості вимог до нього з боку школи і сім'ї.

3. Позаурочні форми організації навчання

У навчально-виховному (освітньому) процесі сучасного закладу освіти, крім уроку, використовують позаурочні форми організації навчання: семінари, практикуми, факультативи, екскурсії, індивідуальні або групові додаткові заняття, предметні гуртки, домашню навчальну роботу.

Семінарські заняття

Семінарські заняття - обговорення колективом учнів підготовлених доповідей, рефератів, повідомлень, головних питань з основного розділу (або декількох розділів).

Семінари сприяють формуванню вміння самостійно засвоювати знання, аналізувати, синтезувати, абстрагувати, конкретизувати, узагальнювати, розвивають увагу, мислення, інтерес до навчального предмету. Проводять їх в основному в старших класах. У них беруть участь всі учні класу. Семінари складаються з двох взаємопов'язаних ланок - самостійного вивчення учнями матеріалу та обговорення результатів їх самостійної пізнавальної діяльності.

Учитель заздалегідь визначає тему, мету і завдання семінару, формулює основні та додаткові питання, розподіляє завдання між учнями з урахуванням їх індивідуальних можливостей, підбирає літературу, проводить групові та індивідуальні консультації, перевіряє конспекти. Результати самостійної роботи учні пред'являють у вигляді плану або тез виступу, конспекту основних джерел, доповіді чи реферату. Обговорення відбувається у формі розгорнутої бесіди (переважно евристичної), повідомлення, коментованого читання першоджерел або доповіді.

Методична особливість *семінару – розгорнутої бесіди* полягає в тому, що його тему поділяють на невеликі за обсягом, органічно пов'язані між собою, питання. Бесіда починається з постановки питання. Після закінчення виступу доповідача учасники задають додаткові питання, при необхідності вчитель надає можливість бажаним доповнити відповідь товариша. Завдяки цьому бесіда з одним учнем поступово переходить в бесіду з усім класом.

Практикуми

Практикум - форма навчального процесу, при якій учні самостійно виконують практичні та лабораторні роботи, вживаючи знання, уміння і навички.

Проводять їх з предметів фізико-математичного та природничо-біологічного циклів після вивчення великих розділів курсу.

Під час практикуму узагальнюють і систематизують теоретичні знання, в зв'язку з їх практичним застосуванням, опановують елементи дослідницької діяльності.

Проведенню практикуму передують урок-повторення, узагальнення та систематизації матеріалу. На практикум відводять 10-15 годин навчального часу протягом 2-3 тижнів (в кінці півріччя або року). Для зручності їх проведення учнів ділять на групи.

На початку практикуму викладач проводить заняття-інструктаж, потім повідомляє тему, мету і завдання, актуалізує опорні знання, уміння і навички учнів. Відбір необхідного обладнання та матеріалів, складання плану роботи відбувається теж під керівництвом вчителя. Учні самостійно виконують завдання, роблять певні розрахунки, складають креслення і схеми, проводять спостереження, вирішують геометричні завдання. Практикум завершується обговоренням і теоретичним обґрунтуванням одержаних результатів.

Факультативні заняття

Факультатив - навчальний курс, необов'язковий до відвідування.

Факультативні заняття впроваджені в шкільну практику як форма диференційованого навчання. Для факультативів розроблені варіанти програм, навчальні посібники.

За освітнім завданням виділяють такі види факультативів:

3 поглибленого вивчення навчальних предметів (позапрограмне поглиблення знань з метою вступу до вищого навчального закладу); по вивченню додаткових дисциплін; міжпредметні факультативи.

Кожен з видів факультативу може поділитися залежно від дидактичної мети на *теоретичні, практичні, комбіновані*.

Навчальна екскурсія

Навчальна екскурсія - форма організації педагогічного процесу, спрямована на вивчення учнями за межами школи і під керівництвом вчителя явищ, процесів завдяки безпосередньому їх сприйманню.

Екскурсія це складна форма навчально-виховної роботи, триває 45-90 хв. Вона відкриває можливості для комплексного використання методів навчання, збагачує знаннями учнів і самого вчителя, допомагає виявити практичну значимість знань, ознайомлює учнів з досягненнями науки, це ефективний спосіб виховання учнів, зокрема - розвитку їх емоційної сфери.

Екскурсії ділять:

- за змістом (виробничі, біологічні, історичні, географічні, краєзнавчі, художні);
- за часом (короткострокові, тривалі);
- по черговості під час навчального процесу: вступні (на початку вивчення теми, розділу програми), супровідні, або проміжні (в процесі вивчення навчального матеріалу), заключні, або завершальні (наприкінці вивчення теми, розділу),
- по відношенню до навчальних програм (програмні та позапрограмні).

Об'єктами навчальних екскурсій є промислові підприємства, лабораторії НДІ, музеї, заклади вищої освіти, установи культури і мистецтва (музеї, виставки), храми, історичні місця та пам'ятки. Планують їх заздалегідь в межах урочного часу (екскурсії з виховною метою належать до позакласних заходів, їх проводять в позаурочний час).

Додаткові групові, індивідуальні заняття. Предметні гуртки.

Проводять після уроків час або в групі подовженого дня, їх призначення - компенсувати відставання окремих учнів. Додаткові заняття з відмінниками проводять під час їх підготовки до предметних олімпіад. Спеціальним видом таких занять є уроки на дому з дуже хворими дітьми. Учитель сам обирає методику проведення таких занять, їх періодичність і тривалість, готує до них матеріали. Єдині методичні вимоги до додаткових занять - це їх ефективність, заняття припиняються лише тоді, коли ліквідується відставання і діти входять в нормальний робочий ритм.

Предметні гуртки - науково-освітні гуртки, організовані з метою розширення і поглиблення знань учнів з різних предметів навчального плану школи і розвитку у них інтересів до різних галузей науки, до художньої літератури, до мистецтва і техніки.

Вони займають важливе місце серед позаурочних форм навчання. Створюють їх в школі відповідно до навчальних предметів (математичні, фізичні, хімічні, літературні та ін.), Керують ними вчителі на громадських засадах. Учасники предметних гуртків беруть участь у проведенні масових виховних заходів у школі: готують і проводять тематичні вечори, конкурси, олімпіади, тижні та місячники знань, випускають стінну газету, радіогазету, альманахи.

Домашня навчальна підготовка учнів

Домашня підготовка - самостійне виконання учнями навчальних завдань після уроків.

Її виконують не тільки вдома, а й в школі в групах подовженого дня. Тому її ще називають самопідготовкою. Необхідність домашніх завдань зумовлена тим, що знання, уміння і навички засвоюються не відразу, а при періодичному повторенні. Лише при домашній підготовці учень може проявити і перевірити свої можливості, набути уміння самостійно вчитися, долаючи труднощі.

Домашня навчальна підготовка учнів вимагає перш за все чіткого і правильного нормування. Перенавантаження шкодить фізичному і розумовому розвитку школярів, негативно впливає на їх навчання і виховання. Визначаючи обсяг домашньої роботи, виходять із загальних положень щодо терміну її виконання: 1 клас - до 1 год. ; 2-3 класи - до 1,5 год. ; 4-5 класи - до 2 год. ; 6-7 класи - до 2,5 год. ; 8 клас - до 3 год. ; 9-12 класи - до 4 годин.

Напередодні вихідних і святкових днів домашніх завдань учням не задають.

На практиці використовують різні види домашньої навчальної підготовки:

робота з текстом підручника (читання, відтворення матеріалу, ознайомлення з новим текстом, виписування незрозумілих виразів);

виконання письмових і графічних робіт (написання переказів, творів, зображення малюнків, заповнення контурних карт та ін.);

виконання усних вправ (підбір прикладів до правил, вивчення хронологічних таблиць та ін.);

самостійна практична робота, яка вимагає здійснення певних спостережень (за рослинами, тваринами, вивчення рельєфу місцевості, явищ природи, творів мистецтва);

виконання різноманітних вправ і вирішення завдань; читання статей, науково-популярних журналів; проведення дослідів; заучування напам'ять правил, цитат, віршів.

Обов'язок учителів і батьків - створити дитині належні умови для виконання домашніх завдань. Учень повинен мати вдома своє робоче місце, необхідні посібники, старатися виконувати завдання в день їх отримання.

Питання та завдання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття «форма організації навчання».
2. Охарактеризуйте колективну й індивідуальну форми організації навчальної роботи.
3. Дайте характеристику класно-урочній системі навчання.
4. Яка форма організації навчання є основною в закладах освіти в Україні?
5. Дайте визначення поняття «урок».
6. Назвіть й охарактеризуйте структурні елементи уроку.

7. Назвіть типи уроків. Охарактеризуйте їхню структуру.
8. Назвіть форми організації пізнавальної діяльності учнів на уроці.
9. Дайте визначення поняття «дисципліна».
10. Назвіть та охарактеризуйте позаурочні форми організації навчання.